

**KORXONALARDA INVESTITSIYA JARAYONINI MOLIYALASHTIRISH
MANBALARI**

Tursinbayev Azizbek Nabijon o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi

Namangan, O‘zbekiston

email: azizbektursinbayev005@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-5300-9934>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19421694>

***Annotatsiya:** ushbu maqolada umumiy investitsiyaning iqtisodiy mohiyatining nazariy asoslari yoritilib beriladi. Shuningdek, investitsiyalarning korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirishdagi imkoniyatlari hamda ularning shakllantirish manbalari yoritilib berilgan.*

***Kalit so‘zlar:** investitsiya, iqtisodiy salohiyat, moliyalashtirish manbalari, ichki va tashqi investitsiyalar, korxonalar faoliyati.*

***Abstract:** This article examines the theoretical foundations of the economic essence of investment. It also highlights the opportunities of investments in increasing the economic potential of enterprises and discusses the sources of their formation.*

***Keywords:** investment, economic potential, sources of financing, internal and external investments, enterprise activity.*

***Аннотация:** В данной статье раскрываются теоретические основы экономической сущности инвестиций. Также рассматриваются возможности инвестиций в повышении экономического потенциала предприятий и источники их формирования.*

***Ключевые слова:** инвестиции, экономический потенциал, источники финансирования, внутренние и внешние инвестиции, деятельность предприятия.*

KIRISH

Investitsiyalar – nafaqat korxonalarining faoliyatini kengaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarini jadallashtirishga ko‘maklashadi, shuningdek mamlakat iqtisodiyotining jadal o‘shirishini ta’minlaydi. Investitsiyalar iqtisodiyotni yanada kengaytirishga o‘z hissani qo‘shadi.

2024 yilda O‘zbekistonda yalpi ichki mahsulot 6,5 foizga oshib, 115 milliard dollarga etdi⁵. Bu haqda bugun, 2025 yil 16 yanvar kuni Prezident Shavkat Mirziyoev raisligida o‘tayotgan

⁵ Sh. Mamaturpova. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi. https://uza.uz/oz/posts/ozbekiston-yalpi-ichki-mahsulot-hajmi-115-milliard-dollar-yetdi_682732.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

investitsiyalarni keng jalb etish va eksportni oshirish borasidagi ishlar natijadorligi hamda kelgusidagi asosiy vazifalar yuzasidan videoselektor yig’ilishida ma’lum qilindi.

Bildirilishicha, o’tgan yili xorijiy investisiya 1,6 barobar o’sib, 34,9 milliard dollarni tashkil qilgan, qiymati 10 milliard dollarlik 242 ta yirik va o’rta loyihalar ishga tushgan, eksport ilk bor 27 milliard dollarga chiqqan⁶. O’tgan yili 50 ta tumanga 100 million dollardan ko’p sarmoya kirib kelgan (2023 yilda bunday tumanlar 11 ta edi). Davlatobod, yangi Namangan, Mirzo Ulug’bek, Chilonzor, Shayxontohur tumanlari, Namangan va Samarqand shaharlarida investitsiyalar 300 million dollardan oshgan. Tog’-kon, neftgaz, kimyo, qishloq xo’jaligida reja 2 karra ortig’i bilan bajarilgan. Shuningdek, videoselektorda har bir dollar investisiyaning samaradorligini oshirish hudud va tarmoqlar rahbarlarining asosiy vazifasi bo’lishi kerakligi ta’kidlandi. So’nggi etti yilda kiritilgan 120 milliard dollar investisiya hisobiga 6 mingdan ortiq korxonalar ishga tushgan.

Milliy iqtisodiyotning yangi sifat holatiga erishuvi uchun iqtisodiy siyosat sohasida yangi mezonlar va maqsadlar joriy etilishi talab qilinadi. Faqat erishilgan yutuqlarni shunchaki mustahkamlash emas, balki iqtisodiy o’sishning yangi sifatini ta’minlaydigan chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim bo’ladi.

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashda investitsiyalarning salmog’ini va samarasini alohida aniqlash talab etiladi. Loyihani amalga oshirishda umumiy samarani olish bilan birga investorning manfaati har doim bir-biriga mos kelmasligidan kelib chiqqan holda loyihaning moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashda ikkala tomonning maqsadini hisobga olish va moliyaviy jihatdan loyihani ta’minlashda esa har ikkala tomon safarbar etayotgan resurslardan oqilona foydalanish va kelgusida loyihadan kelib chiqadigan oqibatlarga har ikkala tomonning javobgarligini ularning maqsadidan kelib chiqqan holda taqsimlash, xorijiy investorlar milliy tabiiy resurslardan foydalanganligi uchun, loyihani to’liq bajarishdagi javobgarligi ham o’z o’rnini topishi zarur.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashdagi holatini o’rganish va jahon tajribasidan kelib chiqqan holda investitsiya loyihalari moliyalashtirish manbalari va xususiyatlarini qo’llash yuzasidan taklif-tavsiyalar ishlab chiqish ushbu tadqiqot ishimizning maqsadi hisoblanadi.

ASOSIY QISM

⁶ O’zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Investitsiya va eksport bo’yicha asosiy vazifalar belgilandi. <https://president.uz/oz/lists/view/7825>.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Har qanday davlatning iqtisodiy rivojlanishi investitsiyalarni uzluksiz amalga oshirishni talab qiladi. Investitsiya kengaytirilgan takror ishlab chiqarishning asosiy negizini tashkil etar ekan, o‘z navbatida, bu takror ishlab chiqarishga investor tomonidan investitsiya resurslarining iqtisodiyot sohaslariga o‘zi ko‘zlagan maqsadni, asosan, daromad olish yoki ijtimoiy samaraga erishish maqsadida joylashtirilishini anglatadi.

Dunyo tajribasi ko‘rsatishicha, keng iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish natijalari investitsiyalarni, xususan, turli sohalardagi investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari va usullarini samarali amaliyotga tadbiiq etish bilan ko‘proq ta’minlanishi mumkin ekan. Amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalarining hajmi va miqdoriga qarab iqtisodiyotda yuz berayotgan o‘zgarishlar va siljishlar haqida xulosalar chiqarish mumkin. Umuman, bugungi kunda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari va usullari to‘g‘risida ko‘plab gapirilmoqda.

Odatda, har qanday investitsion tadbirkorlik muayyan maqsadga yo‘naltirilgan, mukammal darajada yaratilgan investitsiya g‘oyasiga asoslanadi. Mukammal darajada shakllantirilgan va asoslangan investitsiya g‘oyasi investitsiya loyahasining qaror topishiga olib keladi.

Qandaydir faoliyatlarni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan huquqiy boshqaruv va moliyaviy-hisob hujjatlari tizimi yoki bunday faoliyatlar tizimini bayon etuvchi hujjatlar to‘plami sifatida qaraladi.

Investitsiya loyihasi tushunchasini uning yo‘naltirilgan maqsadini amalga oshirish uchun texnologik jarayonlarni, texnik va tashkiliy hujjatlashtirish jarayonini, ob‘ektlarni barpo etish va ishga tushirish jarayonini, moddiy, moliyaviy, mehnat resurslarining harakatini, shuningdek, tegishli boshqaruv qarorlari va tadbirlarni o‘zida mujassamlashtiruvchi tizim sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir.

To‘liq shakllangan, yakuniga etgan investitsiya loyhasini tuzish va amalga oshirish umumiy holda quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga qamrab oladi:

- investitsiya g‘oyasini shakllantirish;
- investitsion imkoniyatlarni tadqiq etish;
- investitsiya loyhasini texnik-iqtisodiy asoslash;
- shartnoma hujjatlarini tayyorlash;
- loyiha (ishchi) hujjatlarini tayyorlash;
- qurilish-montaj ishlari;
- ob‘ektni ishga tushirish va investitsiya loyhasi (iqtisodiy ko‘rsatkichlar)

monitoringini olib borish.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ko‘plab korxonalar kelajakda amalga oshirishmoqchi bo‘lgan operatsiyalar uchun strategik rejalar tuzishadi. Bozor muhiti sharoitida, har bir ishlab chiqaruvchi va xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar o‘zlarining kuchli, kuchsiz, tashqi imkoniyatlari va raqobatdoshlari bilan yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xatarlarni tekshirish orqali o‘zlarining hozirgi vaziyatdagi holatlarini tahlil qilish imkoniga ega bo‘lishadi⁷.

Shuningdek, mavjud imkoniyatlarini tahlil qilish orqali, o‘z faoliyatlarini kengaytirish va salohiyatini oshirish maqsadida investitsiyalarni tashqi manbalardan jalb etishadi.

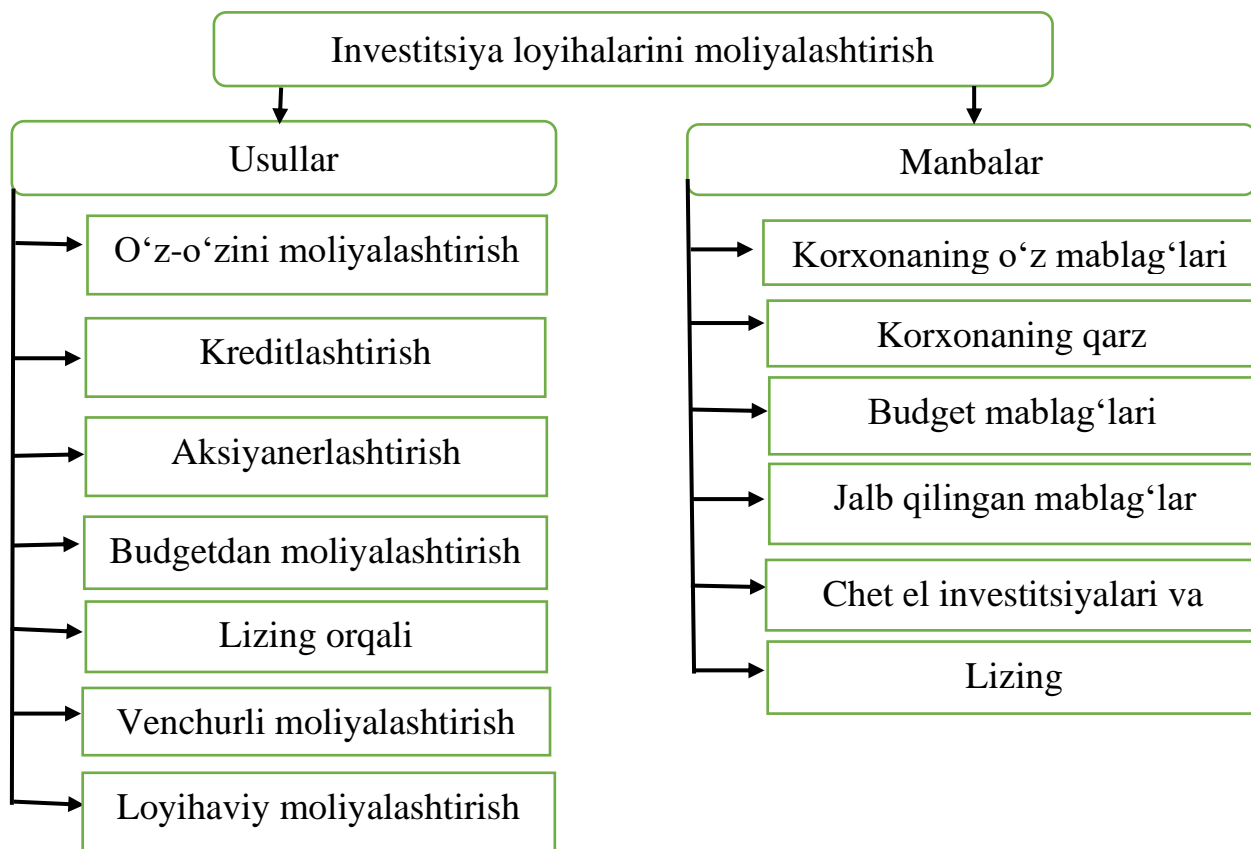
Investitsiya loyihasi o‘z maqsadi, yo‘nalishi, amal qilish sohasi, muddati va chegarasiga ega bo‘lgan alohida faoliyat turi hisoblanadi. U tashkiliy, huquqiy, ijtimoiy, ekologik, iqtisodiy jihatdan to‘liq va mukammal hisob-kitoblar yordamida asoslangan yuridik hujjat hisoblanadi.

Iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish faol investitsiya siyosatini o‘tkazish bilan chambarchas bog‘liqdir. Investitsiya bazasini rivojlantirish va chuqurlashtirish islohotlar strategiyasining muhim shartidir. Iqtisodiyot tuzilishi qurilishining belgilangan yo‘nalishlari eksport imkoniyatining kengaytirilishiga, baquvvat investitsiya siyosatini o‘tkazish yo‘li bilangina erishish mumkin. Buning uchun o‘z sarmoyalarimizni ham, tashqi kreditlarni ham bevosita investitsiyalar va ularning barcha manbalarini ham ishga solish zarur.

Investitsiya loyixalarini moliyalashtirish usullari va manbalari xususida so‘z yuritishdan avval ular o‘rtasidagi farqni anglab olish zarur bo‘ladi. Investitsiya loyixalarini moliyalashtirish usullari va manbalari o‘rtasidagi asosiy farq shundan iboratki, investor tomonidan tanlab olingan moliyalashtirish usuli orqali moliyalashtirish manbasi yuzaga keladi. Misol tariqasida, investor tomonidan qabul qilingan qaror asosida tanlangan “kreditlashtirish” usuli orqali “qarz mablag‘lari” manbai, yoki “aksionerlashtirish” usuli orqali “jalb qilingan mablag‘lar” manbai yuzaga kelishini keltirib o‘tishimiz mumkin.

Investitsiyalar asosan ijtimoiy sohalar va real sektorga yo‘naltiriladi. Real sektor bu mahsulot ishlab chiqarib, daromad oladigan sektorlar(sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish) hisoblanadi. shuningdek sanoat korxonalarini uchun kiritilayotgan investitsiya loyihalarining moliyalashtirish usullari va ularning manbalari to‘g‘risidagi ma’lumot quyidagi 1-jadvalda ko‘rsatib o‘tilgan.

⁷ Sirojiddinov K.I & Tursinbayev A. N. Korxonalar budgetini tuzishning o‘ziga os jihatlari. TIU Journal of Digital economy and Business. 3- tom, 2-son, 40-46 b, 2025y.

Investitsiya loyixalarini moliyalashtirishning har bir usuli va manbalasi hususida alohida so‘z yuritadigan bo‘lsak, amaliyotda investitsiya loyixalarini moliyalashtirishda investorlar tomonidan eng ko‘p qo‘llaniladigan usullardan biri bu o‘z – o‘zini moliyalashtirish usulidir. Bu usulda moliyalashtirish manbalarini qaerdan olish kerak degan muammo vujudga kelmaydi va uning bankrotlik xavf-xatari (riski) kamayadi. Odatda mazkur usuldan loyixani moliyalashtirish uchun etarli mablag‘larga ega bo‘lgan holatda yoki yirik bo‘lmagan ko‘lamdagi investitsiya loyixalarini moliyalashtirish jarayonida qo‘llaniladi. O‘z-o‘zini moliyalashtirish korxonani rivojlanganligi va uning yaxshi moliyaviy holatini bildiradi va yana raqobatchilardan ma’lum bir ustunlikka ega bo‘ladi, boshqa korxonalarda bunday imkoniyat bo‘lmasligi mumkin.

Investitsiyalarni moliyalashtirish manbai sifatida boshqalariga nisbatan ustunlik tomoni shundaki, korxonaning har qanday moliyaviy xolatida, bu manba o‘z o‘rniga ega bo‘ladi va doimo korxonada ixtiyorida bo‘ladi.

Korxonaning investitsiya faoliyatini moliyalashtirishning ichki moliyaviy resurslari bo‘lib quyidagilar xisoblanadi:

⁸ Muallif ishlanmasi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

- xo‘jalik usulida bajarilgan qurilish-montaj ishlaridan kelgan foyda (qilingan iqtisod);
- asosiy vositalarni likvidatsiya qilingan vaqtda olingan yaroqli materiallar;
- aylanma mablag‘larning aylanishini tezlashishi xisobiga, muomiladan bo‘shatilgan aylanma mablag‘larning bir qismi;
- korxonaning o‘zida tashkil qilingan maxsus rezerv fondlari va boshqalar.

Investitsion loyihalarni baholashda shuni hisobga olish lozimki, ishlab chiqarilgan mahsulot realizatsiyasidan, soliqlar ayirib tashlanadi. Ammo, bu hisoblangan soliqlar, amortizatsiya ajratmalari singari ma’lum muddat korxonada oborotida qo‘shimcha ishlatilishi va vaqtincha moliyaviy resurs bo‘lishi mumkin.

Agar korxonada investitsiya faoliyatini moliyalashtirishda o‘z mablag‘lari etarli bo‘lmasa, bunday holda, korxonada mablag‘larni qimmatli qog‘ozlar chiqarish yoki bank krediti orqali jalb qilishi mumkin. Investitsion loyihalarni moliyalashtirishning keng tarqalgan va moliyalashtirishning asosiy manbalaridan bo‘lib, qimmatli qog‘ozlarni emissiya qilish hisoblanadi.

2-jadval

Investitsiya loyihalarining moliyalashtirish manbalari tasnifi⁹

Tasniflash belgisi	Manbalar shakllari
Mulkchilik munosabatiga ko‘ra	- O‘zlik mablag‘lari; - Jalb qilingan mablag‘lar; - Qarz mablag‘lari.
Mulkchilik shakllariga ko‘ra	Davlat investitsiya resurslari (byudjet va nobyudjet fondlar mablag‘lari, aktsiya paketlari va boshqa davlat mulkchiligining aylanma va asosiy fondlari, mol-mulklari va va shu kabilar); Investitsion, xususan, tijorat va notijorat xarakteridagi xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar, jamoat birlashmalari, jismoniy shaxslar, jumladan, chet ellik jismoniy shaxslarning moliyaviy resurslari;

⁹ Uzoqov A., Kenjaev N. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. O‘quv qo‘llanma.- T.: Iqtisodmoliya, 2007.-194 b.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

	Xorijiy investorlar investitsiya resurslari (chet el davlatlari, xalqaro moliya va investitsiya institutlari, alohida korxonalari, institutsional investorlar, banklar va kredit tashkilotlari).
Mulkdorlar darajasiga ko‘ra	<ul style="list-style-type: none"> - Davlat darajasida: Byudjet va nobyudjet fondlar o‘z mablag‘lari; <ul style="list-style-type: none"> - Davlat krediti - bank va sug‘urta tizimining jalb qilingan mablag‘lari; - Qarz mablag‘lari: xalqaro davlat qarzdarlighi ko‘rinishidagi (davlatning tashqi qarzlari) qarz mablag‘lar; davlat obligatsiyalari, qarz, tovar va boshqa zaymlar (davlatning ichki qarzlari). - Korxonada darajasida: O‘z mablag‘lari (foyda, amortizatsiya ajratmalari, zararlarning sug‘urta qoplamalari, asosiy, aylanma mablag‘larning faoliyatdagi ortiqcha ishlatilmayotgan qismi va h.k.); - Jalb qilingan mablag‘lar, jumladan badallar va hayriyalar, aksiyalar sotishdan olingan mablag‘lar va boshqalar; - Investitsiya loyihalari darajasida: Byudjet va nobyudjet fondlar mablag‘lari; Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar mablag‘lari- milliy korxonalar va tashkilotlar, jamoat institutsional investorlari; Turli shakllardagi xorijiy investitsiyalar.

Mulkchilik shakllariga ko‘ra davlat, xususiy va xorijiy investorlar mablag‘lariga ajratib o‘rganishimiz mumkin.

Davlatning investitsion resurslariga turli soliqlar va majburiy yig‘imlardan tashkil topgan soliqli daromadlari soliqsiz daromadlarining bir qismi, xususiy investitsion resurslarga

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

iqtisodiyotning turli sohalarida faoliyat yurituvchi xo‘jalik sub’ektlarining turli fondlarda jamlangan mablag‘lari va jismoniy shaxslarning mablag‘lari kiradi. Xorijiy investitsion resurslarga chet el davlatlari, korxolari, xalqaro miliyaviy institutlar mablag‘lari kiradi.

Mulkdorlar darajasiga ko‘ra davlat, korxonalar va loyiha darajasida o‘rganishimiz bevosita har bir investitsiya iste‘molchisining imkoniyatini baholashga xizmat qiladi.

3-jadval

Korxonalar pul oqimi xarakteristikasi¹⁰

Korxonalar faoliyati turi	Foyda (kirim)	Harajatlalar (chiqim)
Investitsiya faoliyati	a) asosiy vositalarni sotish. b) nomoddiy aktivlarni sotish. v) uzoq va qisqa muddatli investitsiyalarni sotish. g) oborot kapitalining kamayishi hisobiga tushumlar	a) kapital qo‘yilmalar. b) nomoddiy aktivlarni sotib olish. v) oborot kapitalining o‘sishi hisobiga harajatlalar. g) uzoq va qisqa muddatli investitsiyalarni sotib olish.
Operatsion faoliyati	a) mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan kelib tushgan pul mablag‘i. b) operatsion faoliyat ning boshqa pul tushumlari.	a) material tovar, ish va xizmatlar uchun mol etkazib beruvchilarga to‘langan pul mablag‘lari. b) xodimlarga va ular nomidan to‘langan pul mablag‘lari. c) operatsion faoliyat ning boshqa pul to‘lovlari.
Moliyaviy faoliyati	a) aktsiyalar chiqarishdan yoki xususiy kapital bilan bog‘liq bo‘lgan boshqa instrumentlardan kelgan pul tushumlari.	a) xususiy aktsiyalar sotib olingandagi pul to‘lovlari. b) to‘langan foizlar va dividendlar.

¹⁰ A.Uzoqov, E.Nosirov, R.Saidov, M.Sultonov “Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va ularning monitoringi” Toshkent “Iqtisod-Moliya”, 2006 y. 91b.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

	b) olingan foizlar va dividendlar.	c) uzoq va qisqa muddatli kreditlar va qarzlarning bo’yicha to’lovlar.
	c) moliyaviy faoliyatning boshqa pul tushumlari, shu jumladan qarzlarning bo’yicha pul tushumlari	d) lizing bo’yicha to’lovlar.
		e) Moliyaviy faoliyatning boshqa to’lovlari

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda kreditlar o’z kapitali va mustaqil balansiga, yuridik shaxs maqomiga ega bo’lgan, mulkchilik shaklidan qat’iy nazar mustaqil xo’jalik yurituvchi sub’ektlariga ajratiladi, bunda zarar ko’rib ishlaydigan, nolikvid balansga ega bo’lgan hamda moliyaviy nobarqaror ishalayotgan shaxslarga mablag’larning ajratilishiga ruxsat berilmaydi. Kreditlash jarayoni besh tamoyil asosida amalga oshiriladi, ya’ni maqsadlilik, ta’minlanganlik, muddatlilik, qaytarishlilik, to’lovlilik shartlariga rioya qilinishi talab etiladi. Bunda qaytarishlilik tamoyili kreditning tub mohiyatini ifodalaydi.

Tijorat banki tomonidan investitsiya loyihalarni moliyalashtirish uchun ajratiladigan mablag’lar bankka o’z vaqtida qaytarilishi lozim, mablag’larni qaytirishning iqtisodiy asosi sifatida mablag’larning uzluksiz doimiy ravishda aylanishi hisoblanadi. Uzoq muddatli kreditlar iqtisodiy munosabatlarning belgilangan tizimi sifatida boshqa pulli munosabatlardan farq qiladi, ya’ni pulning harakati qaytarib berish sharti bilan amalga oshiriladi. Uzoq muddatga kredit ajratishda muddatlilik tamoyili ikki xil xarakterga ega: qarz mablag’lari vaqtincha foydalanishga berilib, qaytarilishini bildirib qolmay, balki bu qaytarilishni aniq muddatlarini belgilashni ham taqozo etadi. Kreditning muddati bir tomondan foydalanishga berilayotgan resurslarning bo’sh turish muddati bilan belgilansa, ikkinchi tomondan qarz oluvchining mablag’larga bo’lgan vaqtinchalik ehtiyojlarining muddatiga bog’liq bo’ladi. Uzoq muddatli kreditdan foydalanish muddati qarzga olingan mablag’larni qaysi davrgacha foydalanishni hisobga olgan holda belgilanadi.

Uzoq muddatli kreditlarni ajratishda ta’minlanganlik tamoyilida qarz oluvchining mulki, moddiy boyliklar zaxiralari, ko’chmas mulk, ishlab chiqarish xarajatlari hajmiga mos kelishi bilan belgilanadi. Bu o’z navbatida kreditning muddatida qaytarilishini kafolatlaydi. Olingan kredit mablag’lari korxonada ishlab chiqarish zaxirasi, tugallanmagan ishlab chiqarish, tayyor mahsulot hamda mavjud moddiy boyliklarni ta’minlash uchun beriladi. Bu tamoyil asosida korxonalariga berilgan ssudalar yoki tomonlar majburiyatlari real ta’minlanadi. Kredit shartnomasiga ko’ra

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ssudaning o‘z vaqtida qaytarilishini ta’minlash maqsadida qarz oluvchi garovga ma’lum qiymatga ega bo‘lgan mol-mulkni qo‘yadi. Agar kreditni o‘z vaqtida qaytara olmasa, u holda garovni sotish choralari ko‘riladi, garov miqdori kredit summasining 120%ini tashkil qilishi lozim. Uzoq muddatli kreditning navbatdagi tamoyili uning maqsadga muvofiq yo‘naltirilganidir. Bunda aniq xo‘jalik jarayonlarining kredit bilan bog‘liqligi ta’minlanadi. Kreditni maqsadli yo‘naltirish tamoyili qarz oluvchi zimmasiga pul mablag‘larini faqat rejada ko‘rsatilgan maqsadlar uchun sarflashi ko‘zda tutiladi. Uzoq muddatli kredit maqsadli tarzda aniq qurilish ob‘ektlari va asbobuskunalarni sotib olish uchun beriladi. Uzoq muddatli kreditlar ta’minlanganlik sifatida, odatda asosiy fondlar (bino, asbob-uskunalar) hisoblanadi, bu asosiy vositalar qarz oluvchiga tegishli bo‘lib, ularga nisbatan yoki aniq belgilangan, yoki suzuvchi foiz stavkasi o‘rnatiladi. Uzoq muddatli kreditlar uchun belgilanadigan foiz stavkasi qisqa muddatli kreditlar uchun belgilanadigan foiz stavkasidan katta bo‘ladi, bu nomutanosiblik kredit berishdagi risk darajasiga bog‘liq bo‘ladi.

XULOSA

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish qiymatini baholashning zaruriyati, eng avvalo, ishlab chiqarish kuvvatlarining jismoniy va ma’naviy eskirganligida, ularni qayta tiklashga yoki texnik jihatdan qayta jihozlashga yoki umuman yangilashga ehtiyoj mavjudligida; O‘zbekistonning tabiiy boyliklarga boyligi va bu erda ko‘plab qayta ishlovchi korxonalarini qurish imkoniyatining mavjudligida; aholi sonining o‘sib borayotganligi (mehnat resurslari) va ishsizlik muammosini hal etishda ko‘maklashishda; respublika eksport salohiyatini oshirishda namoyon bo‘ladi.

"Investitsion loyiha" tushunchasi investitsion hujjatlar to‘plami bo‘lib, investitsiyalar bilan ta’minlangan, investitsiyalar jalb qilgan har qanday tadbirlar yig‘indisi sifatida anglanadi. Investitsion loyihaning amalga oshirilish ko‘lami, miqdori va dinamikasiga qarab mamlakatning iqtisodiy o‘sish darajasi va holatini baholash mumkin.

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashni tadqiq etish natijasi ularning uch guruhga bo‘linishini ko‘rsatdi: investorlarning o‘z resurslari (foйда, amortizatsiya ajratmasi, huquqiy shaxslar va fuqarolarning pul jamg‘armalari va badallari, aktsiyalardan tushgan mablag‘lar va boshqalar); investorlarning qarzga olgan resurslari (tijorat banklari kreditlar, obligatsiyali, sertifikatli, veksellari va boshqa xil qarzlari, byudjet ssudalari); byudjetning investitsion resurslari (respublika va mahalliy byudjet mablag‘lari).

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

O‘zbekistonda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashning xususiyatlaridagi muammolarni umumlashtirib, quyidagilarni alohida ta’kidlab o‘tish maqsadga muvofiqdir:

– investitsion loyiha tashabbuskorlari duch kelayotgan asosiy muammolardan biri moliyaviy resurslarning etishmasligi va uni olish murakkabligi, moliyalashtirishning muqobil xususiyatlaridan (lizing kreditidan) faol foydalanilmasligi;

– investitsiya loyihalarni moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashda kredit uchun garov predmetining etarli bo‘lmasligi, kredit ta’minotini rasmiylashtirish jarayonlarining murakkabligi va buning natijasida ko‘p vaqtning yo‘qotilish;

– investitsion loyiha (mahsulotlar bozori) bo‘yicha marketing izlanishlarining chuqur olib borilmasligi va bu loyihaning kelgusidagi pul oqimlari harakatining barqarorligiga hamda kreditni qaytarish

manbasining ishonchsizligiga salbiy ta’sir etishi;

– xorijiy valyutada kreditlarni olishda loyiha umumiy qiymatida 25 foiz miqdoridagi qarz oluvchining o‘z mablag‘lari etishmasligi, tijorat banklarida kredit xujjatlarini shakllantirish jarayonining murakkabligi;

– ba’zi hollarda O‘zbekiston fuqarolari o‘z shaxsiy manfaatlarini yo‘lida hujjatlarni soxtalashtirish, oldindan xorijiy sheriklar bilan kelishilgan holda jismonan yoki ma’naviy eskirgan va zamon talablariga javob bermaydigan texnologiyalarni olib kelayotganliklari yohud ularning narxlarini oshirib yuborayotganliklari;

– investitsion loyiha amalga oshirish natijasida ko‘zlangan daromadning (loyiha bo‘yicha sof pul kirimlari) o‘z vaqtida kelib tushmaslik riskining mavjudligi va bunday risklarning omillari ishlab chiqarish jarayoni va mahsulotni sotish bilan, xaridorlar bilan o‘zaro hisob- kitoblar bilan, bozor kon’yunkturasi o‘zgarishi yoki mavsumiy tebranishlar bilan bog‘liq bo‘lishi;

– investitsion loyiha tashabbuskorlarining (qarz oluvchi korxonalarining) kreditga qobilligini baholash ishlarining xolisona bo‘lmasligi;

– investitsion loyihalarni kreditlash amaliyotida texnik-iqtisodiy asosnomasini ekspertiza qilish bosqichida hamda loyihani kreditlash va uning monitoringi davrida yuzaga keluvchi muammolar;

– hozirgi amaliyotda investitsion loyiha samaradorligini baholashda bilim va tajribalarning to‘liq egallanmaganligi va o‘zlashtirilmaganligi; -investitsiya loyihasi samaradorligini baholash ishlari faqat banklar va ayrim sanoqli tashkilotlar tomonidan olib borilishi, boshqa manfaatdor

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

sub’ektlarning esa hali bu yangilikni qabul qila olishga mos bilim va tushunchalari yo‘qligi va uquvsizligi;

– xom ashyoni etkazib berish va mahsulotlarni sotish bozorlarida marketing tadqiqotlarning to‘liq va xaqiqiy olib borilmasligi;

– investitsion loyihalarning texnik-iqtisodiy asosnomasida, ayrim hollarda, haqiqiy bo‘lmagan, lekin yaxshi natijalar beruvchi raqam va ko‘rsatkichlarning ko‘rsatilishi; tahlil ishlarida bank mutaxassislarning o‘zlari ham ko‘p xatoliklarga yo‘l qo‘yishi, tahlil dasturini yaxshi tushunmasligi va kelib chiqish sabablarini o‘zlari ham to‘liq bilmasligi va h.k.

– Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholash va ularning xususiyatlarini takomillashtirishda quyidagi taklif-tavsiyalardan foydalanish moliyalashtirish sifatini ta’minlash va ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga ko‘maklashishi bilan ahamiyatlidir:

– investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholash va xususiyatlarini tadbiq qilishning xorij tajribalarini o‘rganish hamda uning milliy iqtisodiyotning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda tadqiq etish;

– tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashni sifatini oshirish va ta’minlash maqsadida tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqish;

– investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashni soddalashtirish, ekspertiza muddatlarini sun’iy ravishda uzayib ketishlariga yo‘l qo‘maslik;

– investitsiya faoliyati ishtirokchilarining kreditga qobilligini baholash ishlari uning faoliyati samaradorligini, tovar va xizmat ko‘rsatish bozoridagi, tarmokdagi holatini hisobga oluvchi uslubiyot bo‘yicha o‘tkazilishi, bu borada rivojlangan bozor iqtisodiyoti mamlakatlarining tajribalaridan keng foydalanish zarur;

– investitsiya loyihalarini texnik-iqtisodiy asosnomasi sifatli va puxta ishlab chiqish uchun avvalo investitsiya loyihalari tashabbuskorlarini o‘qitish ishlarini tashkil etish va faollashtirish, loyihalarning texnik-iqtisodiy asosnomasini ekspertizadan o‘tkazish uslubiyoti buxgalteriya hisobi standartlariga, soliqqa tortish va loyihaviy tahlil qoidalariga muvofiq bo‘lishi, loyihaviy tahlilning milliy standartlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqtsir;

– investitsiya loyihalarini tashabbuskorlarining tijorat banklari bilan o‘zaro manfaatli hamkorlikka asoslangan munosabatlarini yanada rivojlantirish maqsadida bank tizimi bilan qarz oluvchilar manfaatini integratsiyalashda o‘zaro munosabatlarni ikki tomonlama ishonch va shartnoma asosida qurish;

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Yuqorida ko‘rib o‘tilgan vazifalarni imkon qadar tezroq va samarali o‘z echimini topishi, nafaqat, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashda, balki davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi holatini va aholining farovon hayot tarzini yanada yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mamaturopova. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi. https://uza.uz/oz/posts/ozbekiston-yalpi-ichki-mahsulot-hajmi-115-milliard-dollariga-yetdi_682732.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Investitsiya va eksport bo‘yicha asosiy vazifalar belgilandi. <https://president.uz/oz/lists/view/7825>.
3. Sirojiddinov K.I & Tursinbayev A. N. Korxonalar budgetini tuzishning o‘ziga os jihatlari. TIU Journal of Digital economy and Business. 3- tom, 2-son, 40-46 b, 2025y.
4. Uzoqov A., Kenjaev N. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. O‘quv qo‘llanma.- T.: Iqtisodmoliya, 2007.-194 b.
5. A.Uzoqov, E.Nosirov, R.Saidov, M.Sultonov “Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va ularning monitoringi” Toshkent “Iqtisod-Moliya”, 2006 y. 91b.